

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Факультет економічних наук
Кафедра управління земельними ресурсами

БОГДАРЕВСЬКИЙ РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 330.332:502.3 (477)

**ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ
ЕФЕКТИВНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи на
здобуття освітнього ступеня
«Магістр»

Миколаїв 2020

Магістерською роботою є рукопис

Робота виконана на кафедрі управління земельними ресурсами в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Лазарєва Олена Володимирівна
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили
Міністерства освіти і науки України,
доцент кафедри управління земельними
ресурсами.

Рецензент: **Сандольська Олена Євгенівна**
ДП «Миколаївський науково-дослідний та
проектний інститут землеустрою»

Захист відбудеться ...лютого 2020 р. об ... годині на засіданні ЕК в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2а, корпус 10-П.

З магістерською роботою можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, корпус 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Маючи багатоцільове призначення вона є головним засобом виробництва у сільському господарстві. Дві третини загальної площі сільськогосподарських угідь України займають чорноземні ґрунти. В цілому, чорноземи нашої країни становлять 8,7% усіх чорноземів світу, які є дуже вразливим об'єктом по відношенню до ерозійних та інших руйнівних процесів. Отже, Україна має унікальний земельний потенціал, ефективне, раціональне та екологічнобезпечне використання входить до найактуальніших проблем національної безпеки держави.

Але незадовільний стан використання земельних ресурсів щодо їх еколого-економічних показників свідчить про невідкладну необхідність оптимізації землекористування, пошуку шляхів радикальної зміни відношення до землі як до національного багатства, швидке формування ефективних власників, зацікавлених і спроможних раціонально використовувати сільськогосподарські угіддя, забезпечити зростання вартості земельного капіталу.

Реформування земельних відносин не окреслило конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування, не окреслило конкурентоздатності продукції сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках. У процесі перерозподілу земель колективної власності порушено сівозміни, подрібнено земельні масиви сільськогосподарських угідь, зруйновано елементи контурно-меліоративної організації території, яка активно почала реалізовуватись полях господарств. Земельна реформа підірвала економіку аграрного сектора.

Вислови про те, що реформа погубила село, погубила економіку аграрного сектора економіки останнім часом набули неабиякого поширення. Але тут ми приходимо до висновку, що еволюція земельних відносин завжди

і на кожному етапі завжди потребує наукового і практичного обґрунтування розвитку земельної політики.

Дуже важливим для розуміння суті використання земель в нинішніх умовах виявились дослідження Бабміндри Д., Горлачука В., Добряка Д., Дороша Й., Канаша О., Мартина А., Новаковського Л., Сохнича А., Ступеня М.

Певний інтерес можуть становити праці Будзяка О., Другак В., Даниленка А., Корчинської О., Лазаревої О., Саблука П., Янчука В. та ін.

Проте серед великої кількості наукових праць відсутні чіткі концепції, положення раціонального використання земель у сільському господарстві, які б відповідали інтересам українського суспільства при переході до ринкових умов господарювання.

Тому в магістерській роботі розкрито авторське бачення розв'язання існуючої проблеми. В цьому і проявляється актуальність роботи і тема магістерської роботи, її мета і завдання дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є узагальнення і розвиток науково-методичних засад щодо удосконалення еколого-економічного механізму збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування, що забезпечує його конкурентоспроможність на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- дослідити феномен раціонального використання і охорони земель сільськогосподарського призначення;
- окреслити роль землеустрою у контексті збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування;
- розвинути наукові погляди щодо збереження природної родючості ґрунтів;
- поглибити методологічні засади розвитку організаційно-правових форм господарювання на землі;

- поглибити теоретичні засади інноваційного розвитку сільськогосподарського землекористування;
- визначити можливості впровадження адаптованих систем землеробства з контурно-меліоративною організацією території;
- розробити модель оптимізації сільськогосподарського землекористування.

Об'єктом дослідження є процес формування еколого-економічного механізму формування ефективного сільськогосподарського землекористування.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти формування механізму ефективного сільськогосподарського землекористування.

Методи дослідження. Теоретичну основу магістерського дослідження становлять сучасні досягнення, положення і принципи економіки природокористування, дослідження питань щодо управління земельними ресурсами та землекористуванням.

Для досягнення поставленої мети у магістерській роботі використані такі методи і прийоми: аналіз і синтез при обґрунтуванні теоретичних положень і рекомендацій; монографічний – для аналізу наукових поглядів вчених щодо досліджуваної проблеми; статистичний – для узагальнення статистичних даних щодо розвитку землекористування; економіко-математичного моделювання – моделювання процесу оптимізації землекористування; розрахунково-аналітичний, балансовий та ін.

Інформаційною базою дослідження є чинні законодавчі акти та нормативні документи, статистичні та аналітичні матеріали Держгеокадастру, наукові праці провідних українських вчених, публікації в мережі Інтернет, власні розрахунки здобувача магістерського рівня.

Наукова новизна магістерського дослідження. До основних результатів магістерського дослідження, які відзначаються новизною, належать:

удосконалено:

- феномен раціонального використання і охорони земель сільськогосподарського призначення, суть якого полягає не у кількості виробленої сільськогосподарської продукції, а в можливості збереження і відтворення родючості ґрунтів, отримання продукції високої якості, створенні умов стабілізації агроландшафтів і агроєкосистем;
- методологічні підходи щодо збереження природної родючості ґрунтів, які заперечують факт внесення в ґрунт мінеральних добрив як головної умови зростання родючості ґрунту;
- процедуру науково обґрунтованої системи організаційно-правових форм господарювання на землі, де за основу береться розвиток фермерських господарств та кооперативів на засадах спільної часткової власності на землю, що дасть можливість забезпечити позитивний хід земельної реформи;
- механізм посилення відповідальності за порушення чинного земельного законодавства, суть якого зводиться не у відшкодуванні заподіяних збитків землі, а в позбавленні права подальшого використання землі з відшкодуванням збитків, нанесених землі.

набули подальшого розвитку:

- методологічні положення розвитку землеустрою як передумову та інструмент збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування;
- модель оптимізації сільськогосподарського землекористування, яка дозволяє отримувати розрахункову величину продукції рослинництва, зберігаючи бездефіцитний баланс гумусу в ґрунті;
- економіко-організаційний механізм впровадження адаптивних систем землеробства з контурно-меліоративною організацією території.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретико-методологічного інструментарію збалансованого розвитку

сільськогосподарського землекористування, які можна використовувати при розробленні програми використання і охорони землі, в системі регулювання земельних відносин та управління земельними ресурсами.

Особистий внесок магістранта. Магістерська робота є самостійною науковою працею, що має теоретичне і прикладне значення у сенсі раціонального використання і охорони землі.

Положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, отримані магістрантом самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати магістерського дослідження апробовано на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми та практичні питання щодо виконання робіт із землеустрою».

Публікації матеріалів дослідження. За результатами дослідження опубліковано статтю в науково-фаховому виданні «Агросвіт» на тему «Гостре питання енергозбереження ґрунту у національному вимірі».

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 84 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі 17 таблиць і один рисунок. Список використаних джерел із 37 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, його методи та інформаційну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Методологічні та концептуальні засади раціонального використання земель**» досліджено наукові основи використання земель сільськогосподарського призначення, обґрунтована роль і місце землеустрою в системі земельних відносин та раціональної організації території сільськогосподарських землекористувань, досліджена методологія соціально-орієнтованого освоєння ринку земель.

В процесі дослідження визначено, що під землекористуванням слід розуміти суспільні відносини, що складаються під час використання землі (грунту) як головного засобу виробництва сільськогосподарської продукції.

Акцентовано увагу на те, що внесення мінеральних добрив, особливо у великих кількостях, активізують мінералізацію гумусу, який фактично «згоряє». Тому компенсатором вмісту гумусу в ґрунті є органічна речовина – ґній, супутня продукція та ін. джерела з додатковим внесенням органічних добрив. Отже, наявність в Україні родючих ґрунтів, відносно сприятливих факторів життєдіяльності сільськогосподарських культур за умови раціонального використання сільськогосподарських угідь, охорони земельних ресурсів найближчим часом має всі підстави стати в один ряд з високорозвиненими країнами Європи і світу.

Визначено, що питання правильної організації території і раціонального, ефективного використання земель нині набули особливого значення, яке потребує нових і оригінальних досліджень. Це пояснюється тим, що зростає конкурентна боротьба у доступні до земельних на інших природних ресурсів, людських, фінансових ресурсів. Конкурентні переваги отримує той, хто забезпечує високу ефективність використання землі будь-якими методами і способами, що не суперечать чинному законодавству України. Конкурентні переваги сільськогосподарського землекористування, а відтак його конкурентоспроможність є індикаторами продовольчої, а відтак національної безпеки.

Визначено, що скільки термін «землеустрій» прижився у багатьох законодавчих актах, вважаємо за доцільне цими термінами і користуватись.

Землеустрій є дійовим державним механізмом в організації використання і регулювання суспільних відносин щодо користування, володіння і розпорядження землею.

Говорячи про ринок землі, визначено, що потрібно виходити з того, що земля, як така, не має вартості. Її вартість проявляється лише в тому випадку, коли її використання відповідає певним функціям господарської діяльності.

Для цього потрібно володіти інформацією про сегменти ринку за такими ознаками як тип і функції ділянки, місце розташування ділянки, розмір ділянки, екологічний стан ділянки.

Визначальними орієнтирами визначення ринкової вартості землі є нормативна грошова оцінка земельних угідь і ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей і пасовищ.

Зроблено припущення, що кращою організаційною формою господарювання на землі є фермерські господарства та інші кооперативні утворення на зразок кооперативів на засадах спільної часткової власності на землю, які у співпраці з кооперативами по переробці сільськогосподарської продукції, споживчими кооперативами можуть досягти дуже високих результатів в економічній діяльності на землі.

У другому розділі «Діагностика сучасного стану земельної реформи» досліджено суспільно-політичні та економічні передумови трансформації земельних відносин, проаналізовано сучасний стан економічного розвитку та проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування, розкрито екологічні аспекти сільськогосподарського землекористування.

Встановлено, що нинішня земельна реформа в Україні є важливою складовою частиною аграрної реформи, яка охоплює, крім земельних відносин, відносини власності на матеріально-технічні засоби виробництва і все інше, що пов'язано із функціонуванням аграрного сектора економіки. Сучасна Земельна реформа орієнтована на ліквідацію державної монополії земельної власності, відновлення приватної власності на землю та інші засоби виробництва, відродження у селян почуття власника і господаря землі.

У процесі дослідження визначено, що надмірно складна соціально-економічна ситуація, що склалася у сільськогосподарському землекористуванні є серйозною загрозою для конкурентоспроможності аграрного сектора економіки.

Посилення конкурентного тиску під сільськогосподарських товаровиробників вказує на важливість зрошення посівів культур, в результаті чого, як показує досвід, урожайність подвоюється.

У цьому випадку держава повинна була б передбачати закладення у бюджет грошей на фінансову підтримку господарств, розміщених у зоні підвищеного ризику землеробства.

Радикальне оновлення влади, яке відбулось у 2019 році вселяє сподівання, що аграрний сектор економіки отримає преференції від держави, створивши сприятливі умови для підтримання вискоєфективного виробництва сільськогосподарської продукції.

У третьому розділі «Стратегії забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування» обґрунтовано інноваційну природу сучасних чинників конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, розкрита роль та особливості впливу землеустрою на сучасну економіку сільськогосподарського землекористування, обґрунтована модель еколого-економічної культури сільськогосподарського землекористування.

Підвищення ефективності і інтенсифікації виробництва і досягнення конкурентних переваг можна досягти за рахунок прискореного впровадження нововведень у господарську діяльність на землі.

Визначено, що землеустрій має своїм завданням оптимізацію землекористування, яка включає систему заходів з формування стійкого землекористування, обґрунтованого розміщення у відповідності з екологічними та економічними вимогами комплексних та оптимальних за площами землекористувань, створення сприятливих умов ефективного ведення сільськогосподарської діяльності, розроблені заходи з охорони земель. Головний зміст агроекологічного обґрунтування полягає в тому, що організація території землекористування повинна полягати в тому, щоб організація території землекористування будувалась на принципі відповідності якості землі і вимог сільськогосподарських культур до умов

свого розвитку.

Встановлено, що оптимізацію агроландшафтів треба розглядати через призму трансформації малопродуктивної ріллі у кормові угіддя; розширення площі лісових насаджень; розширення площі заповідного режиму використання; пристосування до ландшафту системи обробітку ґрунту; забезпечення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті, оскільки ця умова є важливою для стабілізації ландшафту; комплексу протиерозійних агротехнічних і гідротехнічних заходів.

Проектні організації, які розробляють проекти землеустрою землекористувань, повинні відійти від прямолінійної організації території до контурно-меліоративної з дотриманням технологій ґрунтозахисної системи землеробства. Головний зміст проекту полягає в тому, щоб організація території землекористування будувалась на принципі відповідності якості землі і вимог сільськогосподарських культур до умов свого розвитку. Тут мова йде про те, що «поганих» ґрунтів немає. Всі ґрунти є цінними, але до них потрібно адаптувати культури, технології їх вирощування і ін.

Метод моделювання сценаріїв розвитку сільськогосподарського землекористування, в якому приводиться оцінка екологічної перспективи, ймовірність його руйнування через ті чи інші антропогенні впливи повинен бути визнаний розробником землевпорядної документації, експериментами таких проектів, як основний. Це гарантування отримання продукції високої якості із збереженням агроєкосистем і довкілля

Змодельована структура посівних площ, що забезпечує бездефіцитний баланс гумусу, повинна все глибше вкорінюватись у господарську діяльність на землі, особливо у Степовій зоні України, де переважають чорноземи. Ці ґрунти, як відомо, не промиваються ні дощовими опадами, ні зрошенням, а тому підміна органічних добрив мінеральними створюють у цих ґрунтах отруйний субстрат, який є шкідливий для всього живого – людей, тварин, рослин, мікроорганізмів. Тому ставку треба робити тільки на органічні добрива будь-якого походження, а мінеральні добрива внести як приправу,

на зразок приправи до борщу, для поліпшення процесів мінералізації органічної речовини.

ВИСНОВКИ

1. Всі землі України, особливо землі сільськогосподарського призначення, є об'єктом підвищеної уваги з боку українського народу, органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Вони формують продовольчу, а відтак національну безпеку, є джерелом багатства нації, її незалежності. Тому раціональне використання землі і її охорона є стратегічним завданням державних і недержавних інституцій у частині розбудови конкурентоспроможності національної економіки, сприяння збільшенню доходів та підвищення рівня життя населення.

2. Спосіб вирішення проблеми ефективного землекористування потрібно розглядати через призму землеустрою, як передумову та інструмент збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування. Але в останні роки проекти землеустрою не розробляються, оскільки всі зусилля переважно зосереджено на перерозподілі земель, робляться акценти на користь пропагандистської політики щодо зняття мораторію на купівлю-продажу земельних паїв.

3. В умовах розміщення чорноземних ґрунтів Миколаївщини, які характеризуються відсутністю промивного режиму компенсаційно відсутності органічних добрив не можна допустити внесенням підвищених доз мінеральних добрив. У цьому випадку у ґрунті концентрується маса отруйних речовин, шкідливих для людини, тварини, рослини і мікроорганізмів.

Акцентуємо увагу, що мінеральні добрива не підвищують природної родючості ґрунту, а підвищують лише урожайність сільськогосподарських культур.

4. Кращою організаційно-правовою формою господарювання на землі є фермерські господарства та кооперативні утворення на засадах спільної часткової власності на землю з обов'язковою умовою особистої праці на них.

Фермерські господарства повинні співпрацювати між собою та кооперативами з переробки сільськогосподарської продукції, споживчими кооперативами, чим буде досягнуто синергетичний ефект підприємницької діяльності на землі.

5. Одним з пріоритетних завдань державної політики у сфері земельних відносин є не екстенсивний шлях розвитку сільськогосподарського землекористування, а інтенсивний, тобто коли на меншій площі рослинницької продукції виробляється стільки ж, скільки вироблялось на великій площі. Однією з переваг інтенсивного шляху розвитку є скорочення ресурсів на виробництво одиниці продукції, більше уваги можна приділити екології ґрунту та агроєкосистеми в цілому.

6. Становлення сільськогосподарського землекористування на шлях інноваційного розвитку, який забезпечує йому конкурентоспроможність на зовнішньому і внутрішньому ринках у великій мірі досягається завдяки глибокому SWOT - аналізу середовища, який дозволить збалансувати наявні елементи ресурсного потенціалу для досягнення ефективного, стабільного та раціонального використання угідь як просторової умови виробництва. Формування загальноєкономічних умов, необхідних для інноваційного розвитку землекористування, найбільш ефективно проявляються у використанні екологічних стандартів проектів землеустрою агроформувань. Кожний такий проект є інновацією, він унікальний у проектному рішенні.

7. Правовий нігілізм є головною причиною руйнування землі і ґрунту. Суть покарання за використання землі без проекту сівозмін і впорядкування угідь має полягати не в штрафах, які є неспіврозмірними із збитками, які завдаються землі і ґрунту, а позбавленням права власності чи користування землею з відшкодуванням збитків, завданих землі. Земля є власністю не окремої особи, а власністю українського народу, яка надана відповідними

радами у власність і користування людям для її ефективного використання. Але, якщо той чи інший суб'єкт не здатний досягти цієї умови – держава повинна вилучити землю і передати тим, хто вміє і хоче на ній ефективно працювати.

8. Проектні організації, які розробляють проекти внутрігосподарського землеустрою, повинні відійти від прямолінійної організації території до розроблення і впровадження адаптивних систем землеробства з контурно-меліоративною організацією території. Головний зміст проекту полягає в тому, щоб організація території землекористування будувалась за принципом відповідності якості землі і вимог сільськогосподарських культур до умов свого розвитку. Ми виходимо з того, що «поганих» ґрунтів не буває. Всі ґрунти є цінними, але до них потрібно адаптувати культури, технології їх вирощування.

9. Метод моделювання сценаріїв сільськогосподарського землекористування, в якому приводиться оцінка екологічної перспективи, ймовірність його руйнування через ті чи інші антропогенні впливи повинен бути визнаний розробниками землевпорядної документації, експертами таких проектів як основний. Це гарантуватиме отримання продукції високої якості із збереженням агроecosистем і довкілля.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Статті у наукових фахових виданнях

1. «Агросвіт» стаття на тему «Гостре питання енергозбереження ґрунту у національному вимірі».

В інших виданнях

1. III Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми та практичні питання щодо виконання робіт із землеустрою» тези на тему «Концептуальні засади відтворення родючості ґрунтів»

АНОТАЦІЯ

Бондаревський Р.О. Еколого-економічний механізм розвитку ефективного сільськогосподарського землекористування. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня Магістр за спеціальністю 193 – Геодезія і землеустрій. – Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, 2020.

В роботі досліджено наукові основи використання земель сільськогосподарського призначення, обґрунтована роль і місце землеустрою в системі земельних відносин та раціональної організації території сільськогосподарських землекористувань, досліджена методологія соціально-орієнтованого освоєння ринку земель.

Висвітлено суспільно-політичні та економічні передумови трансформації земельних відносин, проаналізовано сучасний стан економічного розвитку та проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування, розкрито екологічні аспекти сільськогосподарського землекористування.

Обґрунтовано інноваційну природу сучасних чинників конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, розкрита роль та особливості впливу землеустрою на сучасну економіку сільськогосподарського землекористування, обґрунтована модель еколого-економічної культури сільськогосподарського землекористування.

Ключові слова: сільськогосподарське землекористування, землеустрій, раціональна організація території, конкурентоспроможні сільськогосподарські землекористування.

ANNOTATION

Bondarevskiy R.O. Ecological and Economic Mechanism For The Development of Efficient Agricultural Land Use. - Manuscript.

Thesis for the educational qualification level of Master's degree in specialty 193 – “Geodesics and Land Management”. – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2020.

The scientific bases of agricultural land use were explored in the study. As well as the role and the place of land management in the system of land relations and rational organization of agricultural land use territory were substantiated. And methodology of socially oriented land market development was studied.

The socio political and economic background for the transformation of land matters were exposed. The current state of economic development and the problems of competitiveness of agricultural land use are analyzed. And ecological aspects of agricultural land use are revealed.

The innovative nature of modern factors of competitiveness of agricultural enterprises were substantiated. Besides, the role and main features of the influence of land surveying on the modern economy of agricultural land use were revealed. And the model of ecological and economic culture of agricultural land use was described.

Key words: agricultural land use, land management, rational organization of the territory, competitive agricultural land use.